
КИЖИЗИТПИШААН, ӨӨРЕДИР

Школаны совхозка берип кагза. Чөвүлелдин херээ бар бе? Бүдүрүлгө бригадаларын — бот-орулга-чарылгаже

Аларды совет чогаалчы болгаш башкы А. С. Макаренко тартуулушканда бээр 100 чыл болган оюнун бүтүрүшкө СЭП Улут-Хем райкомунун пропаганда болгаш агитация килдиз район школаларынын директорларын, мында партия эге органдарынын секретарларын, класстан дашкаар организаторларын болгаш алар хамаарылгалыг өскө-даа айттыктан «Төгөрүк столун» организастаан. Ол дугайында материалды моң аадында парладым.

Б. Д. ХОВАЛЫГ, Чаа-Хөл ортук школанын директору.

— Каш-ла чыл бурунгаар ичтик продукцияны көзөй сан-чургайын чедип алыр дээш калдыг-даа чүүлдерин сазымайн турган болгай. Улус өөредилгезинге ортук эртем дээш база шак ычмаар туржуп турганын чажыра-гаш чор бис. СЭП ТК-ның (апрель 1985 ч.) Пленумунун соонда бүтү чүве өскерилген: түдүкчөй сан-чургай-лерин, хоозун ортук эртемнине ичтикелге ажык чок апарган.

Улус өөредилгезинге эде тургустуушкунун эртемчө чүүлгезин башкылар ык шижүлдүп алган. Ычма-даа ол теоретиктиг билгилерин практика кырында ачыл-ха-ректөр-биле бадыкаттым-майн турарын айтыр апар. Директорун болгаш партия эге органдарынын секретарларын улус өөредилгезин демократизациялаа-жылгезин дугайын чалгыс сөс-биле чугааларга мын-дыг: алар башкылар болгаш өөреникчилер коллектив-рин чалгыс үш-ло-бодалга алыскан органдын кылдыр элчилдээр ужуруг.

Борис ДАРЫН, Ак-Турт школанын директору. — Школаларга чөвүлелдер тургустуу эртемчө чугула деп бодалар мен. Адаш школа директорун ачыл-чоруду-газын-даа дыйнап болгай-ла.

Елизавета ШАЛГАН, «Күш-ажылдыг хосту» совхозта партком секретары.

— Школалар, бүдүрүлгө ыкшаш, чөвүлелдер артык деп бодалдыр мен. Школалар комсомол организастаа, пионер дружины дээш өскө-даа хей-ниги организастаа-лар бар. Ам база бир чөвүлелдин херээ бар бе?

Тогрелг школаларда партия эге органдарынын эки ачылдап турар деп үнелерди бердим. Ол директорун ачыл-жылгезин колгаарлаа-жыл, кол тургузууда шын политиктиг уадырлуун хандырып кел-ген.

Александра Ножкина Ша-гаан-Арыг школанын дирек-тору.

— Бодум хуумда школага чөвүлел тургузарын чөтүг деп санап тур мен. Школалар башкылар чөвүлел бир өг-гө, өөреникчилер комитети база бир өг-гө болгай. Чөвүлел ол ичин каттыштырып, өөредилге-даа, ачыл-агы-даа айтырдылар шижил-леринге дузалай болур. Чө-вүлелден, ойталаар дээр-ге, Макаренко ойталаар-ыс ол-дур. Ычмагаш мал-да бистик туржувус чалгыс болур ужуруг.

СЭП Төп Комитетинин февраль [1988 ч.] Пленумун шижилдеринге дүтүштү чоруткан бо «төгөрүк столду» кижикчилер оон-даа өскө темаларга эш хуу бзу-биле беседалашкан.

Эртем-билиг четчир, ол хирезинде ара-жы-дарыже сундугар, төлөп чок чамдык килерин ачылдардан көрүп болур. Олар күш-ажылга тура-хөөн чок, каас-коо сөстөр чугааларына мергежээш болур. Ол дээр-ге бистик муруну чылдарда өөредил-ген колдадып, кижизидилгени ичтик чергенге айтыры кылдыр көрүп турганы-мыстык түнелди-дир.

Ычмагаш кижизидилге айтырын ам бирги чергеде тургускан. Кижизитпишаан, өөредир. Башкы кижини кеттирер, бодун ап чорууру, кижилер-биле чугааларын бе-зин лаажаа дыка салдырлыг. Ындыг болганда улус өөредилгезинде эде тургусту-ушкун бир-ле дугайында башкыны бодундан эгелээр деп «төгөрүк столга» ын-дыг түнелди түдүргөн.

Кодур-оол ОЮН, «Шынык» корреспондентиз.

Васильев МАРЕЕВ, Чаа-Ша-гаан-Арыг школанын дирек-тору.

— Кай-бир школалар баш-кылар чаа-жондулар кил-рин эгелээр, улус өө-редилге килдиз ол школалар байдал баксырал турар-дыр деп санаар апарган. Херек кырында ол ындыг бе? Чок, оон бир өскүзү түнелзе эки боор. Эде тургустуушкун дээр-ге демисел ышмажыл. Эриг болгаш чаа чүүлдерин ара-зында демиселдин түнел-денде аштырган-даа, тик-линер-даа турар апар. Ол, бо черлерге кээп турар чагаалар ол школалар чоруу турар демиселдин херекчи-дир бодалар мен.

Вера УСПУН, Ак-Турт шко-ланын башкысы.

— Бистик школаларын дирек-тору ачыл-агынын айты-рыларже хей чардыгар, мын-мастык аргазы база чок. Школа директорларын эр-гелер ээш хире.

Бисек ООРКАК, улус өө-редилге килдизин эртелекчи.

— Школа директорларын эр-гелер ам канча-даа аажо-ку улугаткан. Олар башкы-ларын күлүп алыр, ачылдан хостар эргелг. Сан-хөө айты-рыларын база боттары шиж-илдээр. Оон көвей эргени канчаарыл!

Шенелде кылдыр кай-бир школаны совхозка бүрүтү-биле берип кагза деп, бодал база бар. Дөзүн уктап көр чүве болза, ол школанын өө-ренкичилеринде совхозтуу ачылчылар, специалистер үнөр болгай. Ычмагаш шко-ла байдалды экинжидерин-ге совхоз сонуургалдыр бо-лур.

Маргарита МОНГУШ, Ша-гаан-Арыг школанын партия эге органдарынын секре-тары.

— Бистик школалар сөзөн ажык бошылгы. Бо хире улут коллективте чүгө 14 комму-нист бар. Ол эвээш-тир. Пар-тия райком СЭП-ге кежи-гүн хулээп алышканын кы-зыгдалар болза эки деп бодалдыр мен.

Надежда ДЕХАНОВА, педа-гогика ажылдыг зоочуну.

— Хуу сүрер чорук башкы-ларын ачылчыга бичик-даа деткимче бербейн турар. Башкыны ачылын ооң өө-ренкичилерге кандыг шынар-дыг билгилер бергени-биле эвес, өөредилге хуузу-биле үнелер турар. Орустан оон процентомание дээр.

Чалгыс класска ийи чыл-чө-дир өөренир өөреникчилер-ыс база эвээш эвес болгай. Мында бурун чүгө башкылар-да эвес ийи. Ада-челерин чамдыктары талт эки өөрени-тин дүш көлүс кыспайн тур-рар. Бо таварылгада соци-алистг Вьетнамның дуржул-газын ажылгаза чл деп бо-

далдыг мен: чалгыс класска өөреникчи ийи дугаар чылын артып каар болза, ооң шү-дөлин багы өөредилгеге өөреникчин ады-неге кү-рунеге бүрүтү-биле төлээр.

Ким-оол КЫРГЫС, Чааты школанын директору.

— Школалар үжөн ажыг чыл-дар дүргүзүндө ачылдап келдим. Районго ыкшаш, кадрлар солгур чер улус ачыл-агынын кай-даа ады-рында чок деп түнелге кел-дим. Эргелекчилер барык чылдыг солгур, а инспектор-лар чылда ийи-тү-даа удаа ээлчепи келир. Улус өө-редилгезин кол шавында байдал мындыг турда, баш-кыларга чогуу методиктиг дуза көргүзери берге бол-байн аан.

Бистер институттарга беш, алды чыл өөреним болгай бис. Ооң соонда чылдыг-на 2-3 ай дүргүзүндө билим-сиз бедип турар-дыр бис. Ында багыг чүгө чок, ычма-даа бистик бедип алган билки. Бис чүгө боттарыстын апарып турарына хоумдас-арга чок. Улус өөредилгезин килдиз бистик канчаар өөренип турганымы-даа, чүчү чедип алганымы-даа сонуургаас-тыр.

Татьяна КАЛБАК, улус өө-редилгезин килдизин метод-диз.

— Көдээ школаларга кел-ген даргалар бир-ле дугаар-ында кымын айтырар ийи? Директорун. Партия эге ор-гандарынын секретарын-гы бар, чогуу-даа сонуурга-вас. Шагаан-Арыг школанын-да Маргарита Николаев-на чугаал турары шын: коммунист башкыларын болгаш партия эге органи-зацияларын ролжө медир үнелээр херек.

Яна ГЛИНЧЕВСКАЯ, клас-сан дашкаар организастык.

— Чурттап турар чериниң төрүн дыйын өөренир деп кыйгырыгы чүрээмин хан-мыннан деткип тур мен. Бир эвес бистик школаларга тыва дыл өөреникчилер бөл-гүмүн ажыдар болза, аяа-дыр дугаарында бижидип алыр мен. Бот-боттарын бил-чир чорук амыг үдө чүгө чурттар аразында эвес, кижилер аразында база эргемж чугула.

Карбы КУУЛАР, «Ак-Турт» совхозтуу кол экономиз.

— Өөреникчилерин бүдү-рүлгө бригадалары бот-орулга-чарылгае шижилде-рин көдөй турар бис. Ак-Турт болгаш Булу-Терек школалары-биле керээни чардытас. Ычмагаш бо ийи школаның бүдүрүлгө бригадалары совхозтуу бир адыры ыкшаш апар.

Амдыралдың сезен дугаар чазы. Ол сөстөр бо хунерде Николай Гаврилович Уколовка дорт хамаарыш. Күш-ажылчы узун амдыралды чурттап эркен бо кижиле ооң уруу Кызылдың автоорук технику-мунун башкысы Галина Ни-колаевна Иванованың бажы-чыга ужуруштыс.

«Чылдар... Ооң истери Нико-лай Гавриловичин холдарын-да, арын-шайрынды артып калган болза-даа, алызында ачылгыр, кежээ чораван кижиле болгаш саткыл-сагыш серек, шижилдир-даа, шижилдир. Томск хоорайда «Томскдуг-транс» каттыжышында кол инженер болуп ачылдап тур-рар ооң огу Владимир Нико-лаевич Уколов ачазынын тө-рүтүнгөн хуун таварыштыр ындыг сөстөргө кагааны ре-дакцияже чоруткан. Ам оон чамдык одуругларын номчу-көрээлиер: «Ачазымы бис күш-ажылга аныгандан-на да-дыккан кижиле деп билер бис, оон көрүп-даа келдиис. Ол шынап-ла ындыг. Алыс боду чалаачы кижиле. Тываңы баш-тайгы автомобилестериниң одурууга оон кижиле болур. Пенсияже үнүгүже чедир, мергежилгени шынык, бердин-гө болуп эрткен. Дыштаныл-гаже үнө бергеш, ажыл чок олуптур шылаан, автошкола-нык, «Тудук кезектери» ком-бинаттын ачыл, амдыралында бодунун хирези-биле бичик-даа бол улуг-хуушун кижиган. Ада-неис бистерин, уруларын, беш кижини азырал өстүргөн. Дөртүсү — дээш эртем чедип алган, бирээси — ортук тускы эртемниг. Бистик уру-ларымс ыкшаш кырган-авазын-дан чарылда-даа, ооң дугайын-да чалгыс сөстөрни кырган-авазында дыйнап чоруу-лар...» Чага адазынга ыкшаш-ылдыг болгаш хундукелдин чалгыс сөстөр-биле дозул-ган. «Күш-ажылга ыкшаш да-нарларын ачазыс биске да-нычтып берип турар болгаш ол талазы-биле оон хууда үле-гери биске улуг. Ооң күш-ажыл-чы намдары бо дээш одуру-лар база бар.

Оон бээр шынап-ла хей-ле чылдар эркен. Утундур, сагыштан, багыттың-даа бер-ген чүүлдер бар. Ычмагаш оон бээр марказым чик, чүкү машиналары дээш-ле баар, оларнын шуптузун ол эки эш-ган чүве дег сактып келир. Ооң ада-неиз — Уколовтар бир муң тос чүс он ажыг чыл-дардан бээр Би-Хем ол ыч-маар чурттап келгенер. Ты-ваңың амдыралыңа болуп турган улуг-биче болуушкун-нарын чамдыктарын ол ыч-магаш дыйнап, көрүп-даа кел-ген.

Автомобиль башкаарынын «шыныгылазын» ол ырак-кы 1930 чылда алган. Ол чыл-дарын сактып чугаалай бер-генде, Николай Гаврилович муңуп турганы машинанын марказын баштай адаш, «оңу муңуп турмада» дигеш, чүкү сөөртүп турганын, кым-биле чоруп турганын чүгө оон соонда чугаалар болду. Янзы-буру марказым чик, чүкү машиналары дээш-ле баар, оларнын шуптузун ол эки эш-

өрү дег сактып, бодан чо-руур. Баштайгызын Совту-ранска чалаачылал тур, баш-каарып турганы «автотузу» ол чүчү-даа муңай сактып чу-гаалар: — Автотузу-даа эвес чүве-дир ийи ол. Санитар маши-нарын эде дерип каан чүве. Ычмагаш биске ол ычма-автотузу болуп турган. Оң ажыг, он алды хире кижиле хари ута олуптур. Оң-биле Шагаан-Арыг аразында пас-сажирлер аргыштыр тур-дун. Амыг ыкшаш байдал кай-да боор, пассажирлер оон-моон чыгып, бөлүп алыр чүве бол-гай. Кижилер айт-тергелер чур-таа аргыжар турган бол-гаш ындыг үе-ле болгай. Ооң соонда чүкү машиназы башкылар турдун. Улус ачыл-агынын аны-буру чүкү-те-

рин Тываңың оң-бо булуңу-арыңа өскө эш-өөрүм-биле ка-ды сөөртүп, чедирип турдун. Ычмаң ам ыкшаш орук-сүүр кайда боор, берге-ле турган. Мындагы таварылгада, чүгө бодунун бичыг холдарына ынаар апар сен.

Николай Гавриловичин холдары шынап-ла бичыг тур-ган, машиназынын дынын ол ычмаң кажан-даа кошкатпаан. Самагалдай — Эзрин — Нарын аразында ычмаңы ЗИС-5 чүкү машина-биле кылдыг дөрт эр-гелде кай-даа катал чо-раван. Кыштын чыкылмаа со-гунда, кээг чалгыс орук чок черге машина болгачок бо-ла олуптур ийикле, азы туруп-тар, сепетинип, кастынып чыгыш унер. Бай-Тайгага чүкү машиназы-биле чедө бээр-ге, улуг-биче кижилерин, ылаң-гыя бичин оолдар, уруларын оон сонуургап, машинаны үг-лөп, долганып турганын ол со-лун кылдыр сактып чугаалады. Ону ол «ол үдө чалаачылал амыг шагда космопатилер дег хундукелге турган» деп сөстөр-биле арай баштак аян-биле түнел кагды.

Бичиктенден-не тыва кижиле-биле кожа чурттап, ала-жыг, үнүп-кирип чораван бол-гаш тыва дылды ол багыг эвес билер, эки чугаалар. Чер аразында орук айтып бээр-биле кабинга олуптур ал-ган кижилер-биле ол кала чоңка чугаалалып ап чораш, чер чедип кээр турган.

Оруктар, оруктар... — деп чоруй, Николай Гаврилович аякта шайынын чыгырын эшил-деп ыкшашаан, боданы бер-ди. Ооң сагышы ам ыракта. Оон элээс болуп чоруй, ула-чылаа: «Чорууң чогууң, эки чораш кел» дээш бодал-биле уруларын иези мени чеже орукче атырар, үдөөзүн дээр. Чалаачы кижиле кайды болур деп чүве база-ла амыр эвес деп билер мен. База-ла ма-наашкын. Бажында улугуң се-ни маңап олупар деп бодал-биле халпарырга, кандыг-даа узун болза, канар орукчу кыс-ка кылдыр сагындар чүве болгай. Мен ындыг мен.

ССР-же фашистг Герма-ния халаан деп, меэдэ Н. Г. Уколовка ычмаң оожургал-бербестээш. Дайчыне чоруда-рын ол дилеп турган. Ычма-з-даа аяа чорук мындыг болган: «Мында база дөмөй-ле дайчыне одуруда сен».

Ычмаң ол бүдүрүлгениң дө-журный механигинге ачылдап турган. Дайзын-биле демисел-ге үлүүн хире-ша-бизме жи-кер дээр, ол хол дымзыг ачылдап турган, машинаның рулю бежин ооң холдарына хала чоңка чажытып турган-зыг.

Чалаачыга өөредип каар кылдыр аяа мий тыва анык кыстарын бичыгалап каан тур-ган. Херээзин кижиге машина башкаары берге деп чүве билдиргир, ычмагашко уру-лар кызымаан көргүсөнер, улаваанда руль артыга бот-тары олуптур апарганыр. Ону сактып олур. Николай Гаврилович мына дей каап-ты: — Оон бээр эвээш эвес үе эркен, ол уруларын аты-рын сактып чадаштын, бо чыл-дар чүве-дир ийи, адаптар дээрлик, черле хоржон-тур. Кочууң, утупкан деп бодай бербечер, кырып келирге, дык-ла утупчал апар-дыр. Оң-бүлөлиг апаргаш, бистик чоруткан урулар. Бирээзин Бай-Тайгага чурттап турган деп дыйнаан мен.

Дайзыны чылга шаварыга барып кижир дээш иэзг күз-дө буттээш-даа болза, тин-лелгени күш-ажыл-биле чоңи-шудалдырган хей-хей кижилер-биле кады үлүүн ол кижир-ган. Күш-ажылдын хоочунуң херээш «Ада-чуртук Улут да-йчыныг ачыл-агынын эрес маадырлыг чорук дээш база Тилелгениң дөргөн чылыга тураскалган медалдар бай-ырал хунеринде каастай бээр.

«Шын» солун редакциязында 1951 чылда чалаачылал кир-ди. Силер ычмаң чер кырынга бежин туртутуңмын-даа боор силер. Аяа он беш чыл ачылдаан мен, пенсияже оон ундум.

Ажылы саткыл-сагышты та-ара туудур чоруу болза, мерге-жилгени бүтү назында шы-нык, аяа бердинер болуп ар-тып каар ындыг онзагай шы-нар автомобилестерде дик-тир чурттааларың сазеге чылын уктап турар Н. Г. Уко-ловтун ажил, амдыралын көрдүм.

Вера КУУЛАР.

ЧУРУКТА: Күш-ажылдың зоо-чуну Н. Г. Уколов.

Ондар ОХЕМЧИКТИН фото-зу.

ССРЭ ~ Болгарияның экономиктиг кол партнеу. Брно хоорайда делегате. Никарагуаның камгала министр-ствоузу буруу шапкан.

Панаманың иштиги херектеринче холгаарлап кирипкен. Иран-ирак мессидежишкун чидиг-ленген.

ОБЪЕКТИВТЕ — ЧЕХОСЛОВАКИЯ

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Улеттүр роботтарынын талазы-биле делегейиң сески делегате-зы Брно хоорайда ачылтылган. Ында совет бүдүрүлгелер база кирип турар. ЧУРУКТА: совет-даштык сазыгынд

40 ЧЫЛ ЭГЕЛЭЭН

СОФИЯ, [СЭТА]. ССРЭ биле БУР-нуң аразында найрал, кады ажылдамыга болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында кезгезге ат салдына-мында бээр 40 чыл болган оон Болгариянын хей-ниги калбаа-биле демделеп турар. Республиккада эртип турар мин-тигилерге болгаш тураларга дайын сөөлүндөгү берге чыл-дарда Болгарияга көргүзүп турган бүтү талагы детким-чези база чуртук национал экономиказын тургузарына чедирген салдары дээш совет улуска өөрүп четтиргенин чыгыс сөстөр илергелеттинип турар.

ССРЭ — Болгариянын эконо-миктиг кол партнеу. Бо чы-лын ийи чуртук аразында ба-раан саврылганын хемчээли 13 млрд. рубль болур. Сөөлгү чылдарда ийи чуртук бүдү-рүлгө коллективтериниң аразында дорт зарылзалар кал-барган. «Орфей» дээр совет-болгар каттыккан бүдүрүлгени Болгариянын Кырджали хоорайында чоқта чаа тур-гускан. Ол совет чиг этген сөстөр хептерин бүдүрер.

ХОЛГААРЛААН ВАШИНГОН, [СЭТА]. АКШ-тын президентин Р. Рейган чоқта чаа конгресттиг айдер-дери-биле ужурашкан. Пана-маның даштык херектер ми-нистри генерал Норвеганың политиктиг ачылдан «айла-чынган турарын күзеп турган» меделгээш.

Панама каналынын дугайы-да дугуржулганы шыгың са-гыры дээш, ол чуртук на-ционал камгалаа күштериниң кол команданчылары генерал Норвега бажымы-биле туржуп турар. Дугуржулга өзүгүр оа канал бодунуң өзүлүп ээзи бу-лур Панаманың эргезинче бу-рун шижир ужуруг. АКШ-тын администрациясы ону бол-дурбас дээш ол чуртка удуз-ызы-буру хемчелерин а эге-лээш. Панаманың казаанга удуз барынын үзүлдү күштериниң хөдөлгөжисиниң соксал чок организастап келген. Ол бол-дурмаса Панамаже бараан аймаан сөөртүп база хораш.

НЬЮ-ЙОРК. Иран-ирак мессидежишкун аажок чидигленген-биле холбашты-айтырыгы чугаалалып көөрү-биле ССРЭ-нин дилээс өзүгүр КНО-нуң Айыл чок чорук Чө-вүлелиниң хуралы болган. Ху-рала Айыл чок чорук Чө-вүлелиниң дарганын меделге-лин хулээп алган. Ийи чуртук аразында дайын чорудулазы-нын чидигленгени-биле хол-баштыр КНО-нуң эч чугула ол органдың кежигүннериниң ханы дүвүрээшин болгаш шыгың харадашканын ында илереткен.

[СЭТА].

Президент Рейган ам ажы-биле ол чуртук иштиги хе-рээни холгаарлап кирипкен деп, даштык парлаага бижип турар.

ДОПЧУ МЕДЗЭЛЕР

ВАШИНГОН. Гондустын деисээрине халадашканын Никарагуаның чепсектиг күш-тери кылган деп, ол чуртук Рейганнын администрациязы дугайында. Ооң-биле кады Никарагуага удуз дипломат-и бээр шериг хөдөлгөжисини кылып болурун дугайында айтырыгы чугаалалып көөрүн президент Рейган эгелээш дээрзин. Ак бажынын албан айы-биле төлөөлгөжиг Марлин Фишотер дыйнактан. Фишотер амыг үдө «халдап кижиринден өскө буге-ле чүл-дери чугаалалып көрүп турар» деп чугаалаан. Ооң-биле кады Гондустын деисээр-лине Никарагуаның шериг-лериниң халдап киргенин дугайында чүгү-даа билдирмес деп, Гондуст шеригниң төлө-лектиз полковник Мануэль Энрикес Суарес бодунуң ээл-чээде меделеп турар. Сан-динож болгаш гондуст шериглерин аразында. Кандыг бир мессидежишкунериниң дугайында кандыг-даа меэдэ чок деп, ол демделгээш. Гон-дустын деисээрине ни-карагуа шериглерини шуртук киргенин дугайында америк албан кижилериниң бадыт-кашкынырын Никарагуаның камгала министрствоузу шуут буруу шапкан.

ХАРАЕ. Зимбабве Африка-да чуртук чоңунуң карто-фельге хергелгени дозуу-биле хандырып турар кара ча-ныгы күрт болуп турар. Ол культураның дүжүдү бир ге-ттарданча 40 центер чедип турар. Диптик өскө чурттарын-да ооң дүжүдү 3-6 центерден ашпайн турар. Ону чүгө бой-дустун эки таарымчалыг бай-далдарында эвес, харын Зим-бабве көдээ ачыл-агышын чилелдериниң төзүлүш ажил-чорудулазынын ачызында че-дип алган. Хей чылдарын дүргүзүндө ында картофель эч-не дүжүктүр хевирле-риниң селекциянын талазы-биле шижилел ачылдыр, оон хоралачылары болгаш бот-хуштер-биле демиселди чору-дуп, продукцияны болгаш урезинерини шыгаарынын эч-не таарымчалыг аргазын дилеп турар. Алган сан-түне-рин эртемденер картофель өстүрүр талазы-биле аяа бол-

Т К Н Ы Н П Л Е Н У М У

БРАЗИЛИЯ. [СЭТА]. Бразил-яның Сан-Паулу деп хоора-ында Бразил компартияны Төп Комитетиниң пленуму болган. Пленумун кижикчилер социализмин ат-аларын бы-жылган турар ССРЭ-де эде тургустуушкунун болгаш ажык-чарлыг чоруктук поли-тизин, бүгү-делегеге улуг ужуз-дузалыгын демделгезинер.

БКП ТК-ның Чыгыс секре-тары Саломал Малиновни СЭП ТК-же чоруткан чагазын пленум чүлүдүзүнүп көргөн.

«БАШКЫЛАЛ ШҮЛҮГЛЕЛИНИҢ» МААДЫРЫ

Львов чуртук пенсионерлер Лука Тихонович биле Валентина Владимировна Козалдар-ның бажычыга доктаамал кээр аялчылар — школалар, студенттер, дээш өөредилге черлериниң башкылары. Шыл-гараның совет педагогтук со-веттериниң — Козалдар А. С. Макаренко тартуулушкун хундан бээр 100 чылын дем-делеп турар амыг хунерде база байыр чедирип турар. Л. Козал, А. М. Горький ат-тыг колонияга политрук, а ооң кадык ол колониянын кижизидилгени башкызы чораван, башкылар шүлүгледиле эээш эвес одуругларын акаа тураскааткан. Макаренко оон чогаалаа Тихон Нестерович деп ат-биле кириген.

Колонияга келген хуу-ко-миссариядын шыгың са-гындары алгаш, шала хө-дөөлүзүң турган — деп, Лука Тихонович чугаалап оор-ар. Акаа политрук кылдыр улуг стаптыг коммунист эвес, аны-яе кижини чорутканын билки калыш мырыңай а

СЕНИ МАНАП ПАТ-ЛА БОЛДУМ

— Келер болган эжим чүге сурагып! — дээш.
Кежээ дүргү сени манап пат-ла болдум.
Шайым, мүнүм чылбарып соя бээрге.
Шаага чедир изиди тил, баяп турдум.

Чуртталга болган солун чүлдери.
Чугалаар дээш бажым долдур чып ордум.
Эжним хатка силгиттирип кыжыраарга.
«Эжним ам-на келген-дир» — дээш үнүп турдум.

Ычпал манап олурганда даштын багда.
Ыдым ында чиркилердир эре берди.
«Маргылдаа чок, эжним-дир» дээш база үндүм.
«Май!» — дээрге сырбаш дидим, дикпей болду.

Ооргалыг санданымга сени манап.
Олургагың удаанымы билбейн бардым.
Эртеги хүн терелдери соңгам өттүр.
Электээңиз чынап турда отуп келдим.

Сергей ШААЛЫ.

Чечен чугаа

дужаал холга тудупкаш, база-
ла бодун оон эртен чүе чок
деп бодой берген кижидир
ийки. Бүгү-ле чүе шың, ме-
ге даа болза, оон аайы-биле
болур. Аңаа удур чүе чугаа-
лаан кижикчи шорзу-ла.
Ааанда турарларын дамчыш-
тыр оларын торгап, томаартып-
тар. Оон кара акындын эр-
теги, оон мактап, чашыл-
оорук кижилер-ле аңаа эки
кижилер ол. Албан-дужаал
аадын утас кижиге чөлөн-
гич болуп, оон холга көдү-
рүп сөглөп чорур улус
чок болза хожок. Ычпалаш
ол чүе аңаа чашпалар
кижилерин бодунче хаара
тыртпалыр. Мындагы-дир
бо, оолдарым, өзүп олурар
улус ол үш халым дугайын
утпалар.

Узун чуртталганы чурттал
эртен улук кижилер кайын-
на аңаа сес чулурп чорур-
ул аан. Ол үш халым бө-
гүтүгү даа салгалды шоңул-
ла тур ынаан. Назы халымын-
га алыска, алдарып маа-
дырлыг чорукту кылп тур-
палар-даа бар. Херек болза
олар дагы-дешти чалайды
идип, дагыш улус эскер
сылпыт-даа болурлар. Ам бо-
лаа олурарымы улук Пушкин-
ник.

Анык чалым тил дээш
оюн
Ада-чуртка өртүп, өңүк-
деп, кыйгыры-биле кырган-
ачамың сургалып калды
кочук дүшкөк чор.

А аша-мөгүн халымы
амгы уеде чок деп! Эз
кадыг-ла болду. Акша-те-
ге-деп, кыйгыры-биле кырган-
ачамың кылгыраагың, алдын-
мөгүн угаан-сарылым со-
луптар тургулар-ла бол-
дур ийи. Оларын эңне эр-
гим, таарымчалыг сөзү—хэ-
лэ. Хэли-ле, хэли.

Албан-дужаал халымын
эжниме шондурганлар база
чоругулар-ла чүе-дир. Чөрө-
кычаш улуг-даа, бикчи-даа
дужаалды удуртукчуе чоң-
ла тылсир чүе ынаан. Оон ши-
нээ билгеш аан. А эрге-ду-
жал холга алса, оон эртен
чүе чок кылдыр бодой бээр,
элдеп-ле чүе.

Катерина ТАЛОВА.

ХОВУ-АКСЫ

Артым, мурун эзим шуглаан
Аман-буурул Талдым эдэн
Амарга-ла — эртен деп
Адам-өгбөм чиге соглэн —

Ховар байлаан Хову-Аксы
Хойлак чыткан үе турган.
Айтыг араг чортуп чорааш,
Аңаа жок даш илип алган.

Холга тудуп, өйдүктүргөн —
Коргутчун дег, аар-даа
болган —

Аратты чон Хойлак-оол дээр
Аидым дашты кобалыт
дишкен —

Элегесче харан элган
Эзим кыры комбинаттың
Хорзаларын бөгүн ырак
Космос бези төрөлсинер —

Кылыткан каң корабльдың
Хырылбас чүү — кобалыткан!
Ховар байлаан аал, ырлаан
Комбинаттан оол, кыс үнер:

Аминаксыг ажыксыг бол,
Арга чыды ону солур —
Аман-буурул Талдым ыдым,
Ажылчын суур — Хову-Аксы!

Салчак МОЛДУРГА.

«Артист адыгнын доскаарак кырлап ойнаары ол-дур» деп
Ондар ОХЕМЧИКТИН фото-чурумалы.

МАЖААЛАЙ САРТЫ

аңкушка, кижиге-даа эки-ле.

Дунмам оол шөлзөп кел-
ген. Чамында ойнап эскен
терзэн черин кижиге сакты
бээр, оон арга агаарын ты-
ныксаар, сагыш-сеткил дыка-
ла дыштанып боор чүе. Ыч-
палаш демги дунмам оол
кузунче ол арга биске кээр
мындагы. Кара-Белдирин ич-
чаар дужедим, мынчаар дү-
жедим дээш, дунмам эр бо-
ла чугалаар кижиге. Бо чөр-
ник, төрзөн кайгычык булу-
нунуң байлаа — согуназы,
кат-чымиз эки эт-ханында
синген болдур ийи дээш. Оо-
лун бодаары, шынал-ла, оон
терзэн чери дээш ат кижиге.

Ычпал чөрлө боткалал,
хоюму Кара-Белдирге кезек
кадарылар бодан мен,
агаар база дендик аяс. Дун-
мам келге, харын амырай
берген мен. Демнежил хой
кадары, кады хөөрежирде
аан. Тооруктайым бээрде база
элпиг. Күш-хүнежиниңил ал-
гаш, ий атыты мунгаш, хою.
вусту Кара-Белдирге сүрүп
чедире берген бис. Ах, мага-
лың! Бир шондур. Кат-тоо-
руктун, балык-балыкың-даа
быдады бидине берди.
Ымыра-сээк-даа чок, серик.

Аргада кээргенерин, куш-
хатерин үнү, эртен-кежээ
сымнарның алгырары ча-
реш чурумалды уланына ие-
мел, каастал турду. Чогаалык
азы чурукчу, хөгүмүч кижиге
болза, аңаа тургаш, та кандыг
чогаал бижип каалтар ый-
наан. Сагыш-сеткил чайгаар-
ла хайныгып кээр чөр.

Дүш соонда чүе. Хою-
вус одагыч, адаа талаанда
кыйында таагар оттал чор-
лар оң. Чамениң алгаш, дун-
мам Сержа-биле артым та-
лаыста арга иштине кирип,
тооруктаар дыштаныш. Айттар
сугаргаш, сөөлүндө чөдө
берген мен. Арга кыды бир
селбегер пешке кээргеш,
тооруктар-ла төкүлдөп дү-
жүп тур. Улук чагайын чүе
дээр сен. Чогуу кара сай
арай-ла четкелер. Ол уеде
тооруктун адыны кайы кире
ийки, дендик шымажыгаш.

Шоодайымны чөргө салып
кааш, тоорукту магадап,
чып-ла эгеледим. Көдээр
кижиге будукту силгирге,
тооруктар эңдере төктүл-
тур. Ойт, ийи тоорук улай-
улай бажында дөдө. — Аа
ах, бажым! Оварымчалыг
бог, кижиге кербес кижиге сен

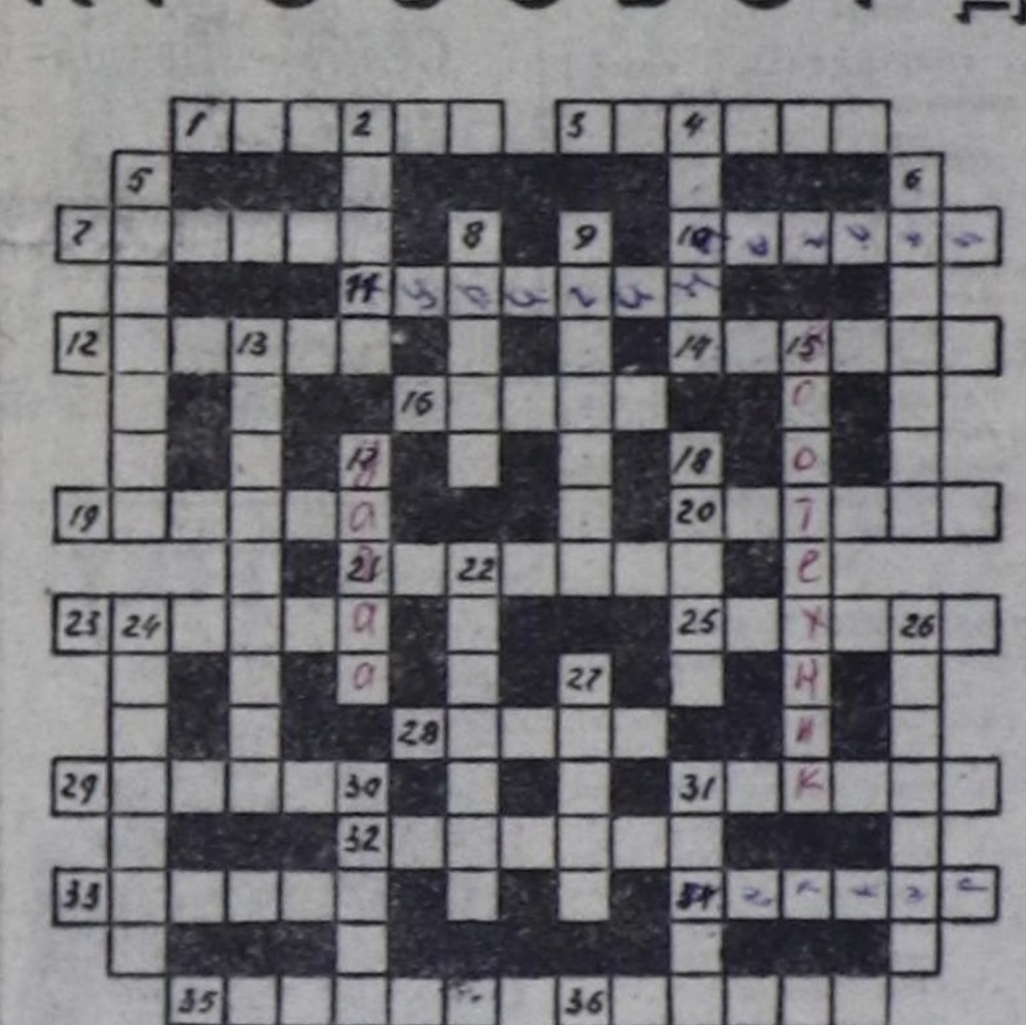
сен бе, Сергей! — деп, арай
харын хордаксым-даа кээр.
Ычпа дидим бе дээш шыша-
баа бирээ бажыма ток ди-
ди. База катал алгырдым.

Ой, богдал! Азыра-азыра.
Паш бажында ыт-ла эвес
ныт унду. Оо, аа, оо, аа!...
Мажаалай! Паштун будукчу
жыраар. Каруп четкилзанын
делле, хайракан изик бо
чанында тур-ла. Карактарын
көөрүмө, шала бышкан ине
караа-ла. Иелээ удур-дөдир
керкуп алган тур бис. Оон-
даа чүе болган, билбес мен.

Минип кээргеш, сүт кы-
дында чыдыр мен. Бажым,
херзэн көк мөң. Дунмам
оол шымак кижиге болгаш,
суга эңкелеш, сүт чажып,
дөдөрип алтыр. Аа өршө!
Угаан-күт чок мен. Оон кээп
харын суга ыш дег сир-
леп-кавалып, чүе дээр силер.
Кижиге сөөлүндө коргөр дээр-
ле шын чоран. Адыг хайра-
кан кижиге дээр-дөдир
дүшүп келгеш, кижикин
арыкче көрө албас чүе
дээр шымакын. Дөдөкөн
болган. Коргөс бодун ынан
корган мен. Өршө!

Семис-оол ХЕРТЕК.

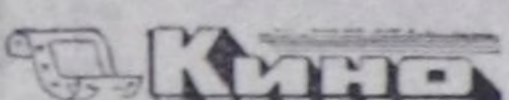
КРОССВОРД

ДОРА ДУРГААР: 1. Хемчик-
тың бир адыры. 3. Өл-шынтыг,
хаттыг шууган. 7. Соңулар-
дар аайы-биле бөлүк. 10. Өн.
11. Май телу. 12. Эдеричел
кычкы. 14. Чагы. 16. Уран чуул-
дук бир хавыр. 17. СССР-де
хем. 20. Белорусия ССР-де
ласть төвү. 21. П. Пикассонун
суралыг чүрү. 23. Холодиль-
ник маркасы. 25. Хүнкү дес-
китин турат хөңиз планета. 28.
Факүлтет удуртукчу. 29.
Совет чогаалы, фантаст. 31.
Тыла ат. 32. Өөрөнчкннн бажы-
ныга ажыл. 33. Баштал,
мурнай кылдыр. 34. Аза-бук,
четкер. 35. Өт бижыгалаар тек-
пиш. 36. Тыва национал чем-
ейма.

УЗУН ДУРГААР: 2. Тыва
хөгүмү херексели. 4. Дөңсө
хемчээ. 5. Тарагынын бо
чылы огу. 6. РСФСР-де
ласть төвү. 8. Өжөн. 9. Чыгыш-
лыр тылаа чыг. 13. Хуаксвал.
15. Чер акылчыны дугайында
эртем. 17. Азырал куш.
18. Медерел, сарым. 22. Эр-
тем акыл. 24. Хыналда,
байсалга. 26. Хуралга дым-
надыт. 27. Тыва оон херексе-
ли. 30. Автомобиль маркасы.
31. Херекелектин баар чери.
Кроссворд Николай
САЛЧАК тургускан.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

МАРТ 19-ТА

«НАЙРАЛ»: «Семь саму-
раев» 9.30, 12.30, 15.30, 18.30,
бичи зал: «Ала-Баба и 40
разбойников» 11.40, «Новые
авантюры» 10.00, 14.00, 15.50,
17.40, 19.30 шактарда.

«ХТК-88». Ленинградтың бирги эми-
нистидунун болгаш Новосибирскиниң
күрүнө университетинин командалары-
ның ужуражышы.
ИЙИГ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеги гимнастика. 8.15 —
«Студия көргүзүп тур» — «Курантчилер».
9.00 — Азыркы чакта. 9.30. Мөшөл-
тиң поэзия өнөрчөсүн. 10.00 —
«Кадикшыла». 10.50 — «Дирин амытан-
нар дугайында». 11.50 — Компьютер-би-

«ПИОНЕР»: «Корона Рос-
сийскы империи, или Новая
неуловимая» 9.30, 12.10,
14.50, «Параназ» 17.30, 20.20
шактарда.
«ВОСТОК»: «Десять негр-
т» 14.30, 17.10, 19.50 шак-
тарда.
«КАА ХЕМ»: «Джек Вось-
меркин» — «Американец»
13.00, 15.40, 18.20 шактарда.
АВТОБУС ТЕХНИКУМУ:
«Ягуар» 20.00 шактарда.

Республикага булуттап, ах-
зыр. Хар чагбас. Соңу-а-
рынын чүк улуг хаттыг дүр-
гүн секундда 3—8 метр. Дүңө
18—23, чамдык районунда
25—30 градус соор. Хүндүс
2—3 градус соок болур.

Кызылга хар чагбас. Хет
кошкөк. Дүңө 20—22, хүндүс
4—6 градус соор.

Атооруктарга көстүрү эки.

Чыгыш ОНДАР. «Чарба»,
шляга болгаш ымакшы. Ко-
медия. Эгелээр 19.00 шакта.

Март 23-те 17.00 шакта
Кызылдың атоорук техникуму-
ну хураалдар залына арга-
лашкан болгаш алгоголизм-
биле демиселди айткыларын
ны талазы-биле хооранын
4. 5 микрорайондарының турт-
такчыларының хурапы болурун
дындадып тур.

ХАРЫНАР

— Харынар канып! — деп,
эмчи аарыг херзееден айт-
тырган.
— Ужун ийи харыг мен.

КАЖЫЛ

— Чазымын эвес силер бе!
— Икет... дөргөн алды ачмы
база кадытыңар.

ААРЫГ БУТ

Аарыг кижиге: — Оң талакы
будум аарып тур.
Эмчи: — Кырый бээрге, черле
ындагы.

ААРЫГ БУТ

Аарыг кижиге: — Солагай бу-
дум база-ла кырган болгай.
Дүң аарызым!

ЭМЧИНИН СУМЕЗИ

Кырган эмчиге келген. Эмчи
оон аарымын дугайын дым-
нааш, сумелет-тир:
— Көдөргө баргаш, дыштаны-
нар. Эртемки удул, арыг агаар-
га селгүгүзээр болза эки. Хүн-
дө хөй таамаксыз, чамгыс
пайрастан тыртылар.
Бир ай эртенде биезги кыр-

ЭМЧИНИН СУМЕЗИ

ган бо келген.
— Силерниң сумелер төл-
чөк дүзүлдө. Көдөргө бар-
гаш эрте удул, агаарлап ал-
гаш сегки бердим. Чүгө таа-
ны тыртар берге-дир. Мээп
бо назымында таамакка чак-
чыгары берге-дир. Чадал кат-
дым.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮ

— Аңай, меңээ 10 көпөктөн
берем — деп, Пета дилээ.
— Меңээ 20 көпөктөн — деп,
урту. Мааша база дилээ.
— Меңээ 30 рубль хорек —

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮ

деп, кадану чугалаан.
— Чүү болу берди! — деп,
ачазы элдесипни атырган.
— Утупкан-дир сен. Сээң
бөгүн төрүтүнгөн хүнү — деп,
дегереги харылап-тыр.

МАРТ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 — «120 минут». 8.35 — «Чүдөн
болгаш чүгө». 9.05 — Док. фильмин
баштайгы көргүзүү. 10.00 — Улус музы-

казиниң Бүгү-Россия декадазы. Урал-
дын үш баянчылары ойнаар. 10.25 —
Социализм чуратканда. Тележурнал.
10.55 — XIX Бүгү-Россия партия-фес-
тальчизиниң үкүштүр. «Сибирячка»
Уран-чечен фильм. 1-2 сериялары. 13.05 —
Британия-биле ужуражышыңар.
Тележурнал: Москва — Ноттингем. 13.50 —
Бүгүдөгө болгаш кижиге бурунуге. «Кооп-
еративтер: моон сонгаар канчаар хог-
жүрүлү!» 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.40 —
«Экран» чогаалдык каттыжышкыны-
ның мультфильмдериниң баштайгы көр-

гүзү. «КОАП». 15.00 — Алыс утказы-
биле чугалажышыңар. 16.30 — «Бүзү-
рөгүнч-даа болза элдетиң». 17.30 —
Делегей амыр-чачынның редакциясы
көргүзүп тур. «Афган чөдө». Репор-
таж. Язы-сөөк ылгаар чорутуу узуква-
ры дээш демиселди делегей хукунто.
«Винни болгаш Нелсон Мандела». 18.30 —
«Бис-силерниң урууларгаар бис». Уран-чечен
фильмин баштайгы көргүзү-
ү. 1-2 сериялары. 20.50 — Эде тургус-
туушукунуң прожектору. 21.00 — «Уе». 21.30 — 23.30 — Суббота кежээсинде.

килдистериниң партия амырлар килдизиниң 3-36-82, совет тургузук килдизиниң 3-37-11, үлөтүр
килдизиниң 3-36-73, чага килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң 3-37-11, кездээ ажил-агый килдизиниң
3-41-16, социал айткылар килдизиниң 3-41-23, корреторларныкы 3-37-11, бухгалтерияныкы 3-43-41,
солун келбейн бергенде 2-32-75-че долгаар.

Адресивис: 667000
Кызыл хоорай,
Красноармейская
күдүмчүзү. 100.

Кылдистериниң партия амырлар килдизиниң 3-36-82, совет тургузук килдизиниң 3-37-11, үлөтүр
килдизиниң 3-36-73, чага килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң 3-37-11, кездээ ажил-агый килдизиниң
3-41-16, социал айткылар килдизиниң 3-41-23, корреторларныкы 3-37-11, бухгалтерияныкы 3-43-41,
солун келбейн бергенде 2-32-75-че долгаар.

Чылда 300 катал үнер.
Хемчээ 2 парлагга амазы.
Тыражы 24637 экз.
Солунуң индексин 54241.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрөр чер полиграфия болгаш
ном саздынын херектериниң талазы-биле күрүнө ко-
митетиниң типографиясы. Кызыл, Шоткин биле Крав-
ченко күдүмчүзү, бажын № 1.

Чыгыш № 2782. TC-00279.